
Emigrace části Pražanů do Plzně od 15. století a satirický ohlas

událostí roku 1866 v Praze a v Plzni

Jaroslav Douša

Plzeň se ve svých dějinách stala několikrát dočasným útočištěm části uprchlíků z hlavního města. Již na počátku husitství - Plzeň se s revolucí definitivně rozešla v březnu 1420 - se do krajského města uchýlila "většina katolíků" z Prahy, přišli sem i svatovítští kanovníci, v katolickém městě bylo od jara 1420 mj. celkem 300 duchovních.¹⁾ O pražské emigraci svědčí i skutečnost, že císař Zikmund, který se do Plzně uchýlil počátkem roku 1421, sem dal v druhé polovině roku následujícího dočasně převést i české korunovační klenoty.²⁾ V západočeské metropoli tehdy dočasně pobývaly i jiné významnější osobnosti, např. mistr pražské univerzity Ondřej z Brodu. Mnozí členové pražské kapituly v tomto městě nacházeli bezpečí ještě později, v době ideových a politických zápasů 40.-60.let 15.století.³⁾ Situace se opakovala v dubnu 1467, kdy se do Plzně na 11 let uchýlila nejprve před králem Jiřím z Poděbrad pražská kapitula v čele s administrátorem Hilariem Litoměřickým. Snad bude úkolem příštího bádání vystopovat také různé souvislosti vytištění první české knihy v Plzni roku 1468 a zasadit je do českých politických a kulturních dějin.⁴⁾

Také později emigrovali někteří Pražané dočasně do katolické Plzně. Pravděpodobně již 24.května 1618 se na svém útěku z Hradčan zastavil v krajském městě, které nepřistoupilo k českému stavovskému povstání, snad i sám místodržitel Jaroslav Bořita z Martinic.⁵⁾ Zcela jistě přišli v těchto dnech do západočeské metropole četní katolíci prchající z pražských měst a na přelomu května a června 1618 se zde objevili i vyhnaní pražští jezuité.⁶⁾ Situace se zřejmě v jistém smyslu opakovala na konci roku 1631, kdy saská armáda obsadila velkou část Čech i s hlavním městem. Tentokrát hlavní proud uprchlíků mířil opět v čele s místodržícími z Prahy do Českých Budějovic, ale do Plzně se ihned uchýlila část císařské armády a pravděpodobně i někteří uprchlíci z Prahy.⁷⁾

Vůbec největší počet uprchlíků z hlavního města přišel do Plzně v roce 1866. Dne 23.června 1866 vpadla pruská armáda do Čech a v naší zemi nastal zmatek zvýšený i tím, že se z Prahy do Plzně stěhovaly

nejvyšší úřady se svými archívy, místodržitelství, zemský výbor, finanční ředitelství i s pokladnami, četnictvo, generální velitelství atd. Již 1.července odjelo do Plzně západní drahou, ale i drožkami a fiakry, 13 000 Pražanů, z nichž část prchala dále do Klatov a Českých Budějovic. O situaci napovídá mnohé i prostá skutečnost, že Plzeň tehdy měla asi 22 000 obyvatel. Nakonec však i západočeská metropole byla obsazena pruským vojskem od 27.7. do 15.9.1866.⁸⁾

V soudobém plzeňském tisku jsme nenašli zmínku, že by zde příjezd tisíců Pražanů 1.července vyvolal nějaké satirické či humorné narážky, na to byla situace v Plzni příliš vážná a navíc zde - na rozdíl od Prahy - jednoznačně vládla rakousky loajální nálada. Události v roce 1866 ve městě však dosti podrobně líčí kronikář a první novověký plzeňský městský archivář Martin Hruška (1815-1871) ve své Knize pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870, která vyšla tiskem v roce 1883.⁹⁾ Hruškova kniha pamětní je pro 19.století někdy nedoceňovaným pramenem.

Koncem června 1866 vládla v Plzni vzrušená nálada: "Za dob odpoledních, kdy přicházela pražská pošta, byla expedice listů a novin nedočkavými čtenáři téměř obležena; z ulic staly se veřejné čítárny a z hostinců parlamenty, kde veliké a často prudké vedly se debaty o zuřivých bojích v okolí náhodském a o krvavé několikadenní bitvě u Mnichova Hradiště, jejížto výsledek nebyl dosud znám, což naplňovalo mnohé obavou."¹⁰⁾ M.Hruška uvádí dále řadu zajímavých zpráv, nikdy však byť i jen s nádechem ironie či humoru. Některé jeho záznamy jsou ale kritické. Tehdy působilo zřejmě nezvykle již dvouhodinové zpoždění půlnocního vlaku z Prahy, kterým přijela první část uprchlíků před Prusy: "Vlak přijel místo o půl jedné teprv o půl třetí." V zápisu k 3.červenci 1866 M.Hruška otevřeně kritizoval pražské úřady, když komentoval náladu v Plzni: "Vůbec panovalo zde přesvědčení, že náhlý odjezd všech úřadů z Prahy byl přenáhlelím, které zbytečně prospělo k pobouření a znepokojení myslí obyvatelstva. Náš lid měl za to, že úřady, které v dobách míru střeží každý krok jeho, v době krušné a nebezpečné nemají míst svých opouštět." Na jiných místech kronikář jen konstatoval některé skutečnosti bez vlastního komentáře, např. ke 4.červenci poznamenal: "Dne 4.července 1866 nalézala se císař. král. policejní stráž, která na dobro Prahu opustila, větším dílem v Plzni."¹¹⁾

Satirický ohlas na útěk tisíců Pražanů do Plzně však vyšel tiskem v Praze již v roce 1866. Ve 27.čísle Vilímkových Humoristických listů otiskl redaktor K.L.Payer text ironické písně Prajzi jdou!, v níž se komentoval útěk úřadů a části Pražanů do Plzně. Tuto píseň-báseň přetiskl anonymní autor v prvním ročníku plzeňských novin Směr dne 9.července 1910, a tak se i Plzeň dočkala - po 44 letech - humorného pohledu na situaci v roce 1866.¹²⁾ Týdeník Směr vycházel v Plzni v letech 1910-15 a

uprostřed tehdejšího plzeňského tisku si vedl žurnalisticky nejbystřeji a s největším literárním rozhledem především zásluhou svého redaktora K. Pelanta. Směr byl týdeníkem realistické strany (vycházel s podtitulem Pokrokový týdeník českého západu) a ve svých příspěvcích tedy kromě jiného také zásadně kritizoval rakousko-uherský režim.¹³⁾

Před básní Prajzi jdou zařadil ve Směru autor článku Jak to v Plzni vypadalo právě před 44 lety kratičkou předmluvu, z níž vyciňujeme jeho kritický postoj k monarchii: "3. července 1866 pocítilo Rakousko následky dušení svého vnitřního rozvoje..." V předmluvě dále autor jednoznačně chválí vyspělejší Prusko: "Na pláních u Hradce Králové pruské jehlovky, kterým veleli lidé, vycvičení pruským kantorem a tudíž na vyšším stupni než lidé ze škol, kterým vládla fara, rozstřílely starý rakouský šlen-drián. Započala nová epocha dějin." Není podstatné, že si ve Směru autor spletl datum útěku Pražanů do Plzně a zařadil je chybně chronologicky až po prohrané bitvě u Hradce Králové. V jeho článku můžeme najít i pří-léhavý popis situace v hlavním městě: "Kdekdo ujížděl z Prahy: v čele c.k. úřady se všemi úředníky, každý pod paždí trochu listin, aby se moh-lo amýrovat dále; za ním c.k. policie, která nechala celou veřejnou bezpečnost na holičkách (v Praze zastoupili ji Sokolové a tvořili dobro-volnou ochrannou stráž, jež lépe se osvědčila než dosavadní byrokratic-ký systém); páni kanovníci u sv. Víta honem rozebrali stříbrný oltář Jana z Pomuku a poslali do nějakého dolnorakouského kláštera. A když za-čaly utíkat tyto honorace, přepadla hrůza všechno občanstvo a každý, kdo měl co ztratit, jmění nebo život, uháněl z Prahy - a sice nejvíce do Plzně."¹⁴⁾

Pak - pro "zábavnou vzpomínku" - otiskli v článku Směru píseň Praj-zi jdou!, ale hned verše na počátku, hovořící o policii, nezachycovaly přesně skutečnost.

Prajzi jdou!

Zpívá se jako Jeden kaprál od hulánů skrz jednu fortelnou pannu

V tom tu jednou časně z rána
byla pověst ta slyšána
že prý naši z rozvahy
pustěj Prajza do Prahy.

Slavná c.k. policie
řekla nejdřív nám "adieu",
za ní zemský výbor hned
na plzeňskou dráhu sed'.

Mnoho představitelů pražských úřadů podle Hruškovy Knihy pamětní totiž přijelo do Plzně již v půlnoci z 1. na 2.7.1866 a ke 3. červenci kronikář

dokonce poznamenal: "... když stěhování Pražanů poněkud ustálo a když někteří úředníci opět do Prahy se vraceli, uspokojilo se poněkud obyvatelstvo."¹⁵⁾ Skutečnost, že již 4.července policie, "která nadobro Prahu opustila", "byla větším dílem v Plzni", lze snad vysvětlit zprávou o porážce rakouské armády u Hradce Králové.¹⁶⁾

V další části písně autor komentoval útěk úřadů z Prahy, útěk obyvatelstva z hlavního města a nacházíme zde i cenné zmínky o poměrech v Plzni počátkem července 1866:

Po něm přišly všechny kasy
s nimiž nejsou žádné špásy
poněvadž jsou tučny tak,
že by je moh trefit 'šlak'.

Za těmi pak mnoho lidu -
nejvíc křesťanů a židů -
s drožkami a trakaři
uhánělo k nádraží.

V Plzni měl jest jarmark býti
musel se však odložit
poněvadž se v boudách všech
stlala sláma na nocleh.

Kdo měl jakou starou houni
moh' už dělat kousek founi;
neb když stan z ní udělal,
mnoho peněz vydělal.

Kdo měl pokoj k pronajmutí,
zbohatnul až k ustrnutí;
neb dostával z něj co den
hračkou dvacet zlatých v plen.

Jak tam jinak bylo draho,
nemáš ani pojmu, Praho;
kdo neměl peněz až strach,
mohl hladem umřít 'kách'.

Následuje bezpochyby idealizované líčení poměrů v Praze ve stejných dnech, avšak autor vyzdvihl skutečnost, že hlavní město na několik dní svobodně vydechlo - než dorazila pruská armáda:

Zatím v Praze bylo blaze
nebylo tu pranic draze
a pak - o du schöně Zeit
nikde žádný policajt.

Posledním dvěma veršům věnovala redakce Směru zvláštní pozornost, když v poznámce pod čarou poznamenala: "To je, pokud víme, jediný český rým na slovo policajt." Y závěru písně opět nalézáme idealizované líčení situace v hlavním městě a ironickou poznámku o útěku části Pražanů do Plzně a o jejich rychlém návratu:

Když pak osmého se Juli
Prajzové ku Praze hnuli,
nikdo se jich tu nebál,
bez strachu jich přivítal.

Všichni páni emigranti
dostali jsou z toho branty
ranečky pakovali
nazpět zas pospíchali.

Protož, vy Pražané milí,
vyslyšte mě v této chvíli:
emigranty vítejte
notně se jim vysmějte.

Na konci článku Směru autor podněcoval v doslovu k písni z roku 1866 představivost čtenářů v roce 1910: "Kdo má v Plzni fantasii, může si malovat Plzeň a Pražáky v ní na náměstí tábořící; na nádraží to 9.červenc. vypadalo asi jako dnes, když se valí Plzeň do Zábělé." Zábělá byla tehdy oblíbeným výletním místem Plzeňanů.

Neodvážuji se konstatovat, zda v některých obdobích z minulosti mě či neměl plzeňský humor nějaké specifické rysy a do jaké míry - možná také v souvislosti s výrobou a též konzumováním piva. Právě uvedená "zábaná vzpomínka" na pruskou okupaci otištěná v plzeňském týdeníku roku 1910 nějaké specifické rysy postrádá. A pak dále zůstává otevřená otázka, jak ji před deseti lety formuloval Miroslav Horníček: "Nechci tvrdit, že existuje něco jako specifický plzeňský humor, to už by zavánělo teorií a chtělo by to rozbor a důkazy. Ale přece jen nacházím u svých rodáků něco co jinde marně hledám."¹⁷⁾

1) M.Bělohlávek a kol., Dějiny Plzně I. Plzeň 1965, s.76-86. - M.Hruška, Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň 1883, s.25. - J.Hejnic, M.Polívka, Plzeň v husitské revoluci. Monographia historica Bohemica sv. 3. Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1987, s.282.

- 2) Dějiny Plzně I, s.79. Plzeň v husitské revoluci, s.279.
- 3) Plzeň v husitské revoluci, s.282.
- 4) Dějiny Plzně I, s.103-104. Plzeň v husitské revoluci, s.222. - P.Kneidl, Kronika trojanská a nejstarší prvotisky vytištěné v Čechách. Strahovská knihovna XI, 1976, s.161, 168, 171.
- 5) Dějiny Plzně I, s.197.
- 6) J.Douša, Plzeň v letech 1618-1621. K postavení a vývoji města v době českého stavovského povstání. Folia historica Bohemica VIII, 1985, s.158, 188.
- 7) M.Hruška, Kniha pamětní, s.159. Ant.Rezek, Dějiny saského vpádu do Čech (1631-1632) a návrat emigrace. Praha 1888, s.76, 116. O emigraci z Prahy v roce 1631 - za saského vpádu - se nalézají porůznu stručné zmínky, např. tato: "V okolí Budějovic, Horažďovic, Klatov aj. uprchlíci katoličtí byli vydáni největšímu nebezpečství. Paní ze Šternberka, prchajíc z Prahy, na silnici uzřela zabitého františkána, a když její čeleď hleděla zdvihnout jej a chtěla odvézt jeho mrtvolu, byla napadena od rozzuřených sedláků, jimž unikla stěží. Opatření vojenská byla učiněna na obranu Plzně a Hradce Králové proti náhlému útoku povstalců; místodržící v Budějovicích se chvěli strachem..." - A.Denis, Čechy po Bílé hoře I. Praha 1911, s.169.
- 8) Kolektiv, Dějiny Plzně II. Plzeň 1967, s.108-109. Dne 6.7.1866 ujel z Prahy do Plzně náměstek místodržitele hr.Ant.Lažanský, který dal v Plzni 11.7. vytisknout císařský manifest, v němž se oznamovalo, že byl požádán francouzský císař o zprostředkování příměří na italské frontě.
- 9) Viz pozn.1.
- 10) M.Hruška, Kniha pamětní, s.944.
- 11) Tamtéž, s.945-947.
- 12) Směr I, 1910, Plzeň 9.7.1910, č.29, s.3.
- 13) Dějiny Plzně II, s.212. - F.Fabián, Bibliografie časopisů Západočeského kraje. Plzeň 1961, s.131-132.
- 14) Státní policie se z Prahy začala stěhovat již 2.července 1866, téhož dne převzal starosta s městskou radou veškerou policejní správu v hlavním městě. Obecní stráž dříve dvacetičlenná byla rozšířena na 200 mužů a doplněna městskými ozbrojenými sbory, hasičským sborem a Sokolem. Dějiny Prahy. Praha 1964, s.480.
- 15) M.Hruška, Kniha pamětní, s.946.
- 16) Tamtéž, s.947.
- 17) M.Horníček, S někým to třeba ani nehne. Silvestrovsky vážné hovory o věcech života s Miroslavem Horníčkem (rozmlouval Jaroslav Holoubek). Víkendová příloha Mladé fronty z 30.12.1979, s.5.